

ju sp -S jtT[^]

ТАНДАМАЛЫ ШЫГАРМАЛАР
ЖАР ОҢДОҒЫ

ТАНДАМАЛЫ ШЫГАРМАЛАР

Төрт томдық

ТАИЫР ЖАРОКОВ

ТАНДАМАЛЫ ШЫГАРМАЛАР

Төртінші том

Өлеңдері мен
поэмасы, аудармалары.
Пьесасы мен мақалалары.
(1960—1965)

«ЖАЗУШЫ» БАСПАСЫ, АЛМАТЫ — 1975

Каз 2
Ж 32

Редакция алқасы:

Ә. Сәрсенбәев, К. Бекхожин, С. Сейітов, Е. Әүкебәев,
К. Мырзалиев.

Құрастырган *Мекерия Атымов.*

Ж $\frac{0743}{402} \frac{278}{(07)} \frac{1-71}{75}$

ӨЛЕНДЕР

ҚАВКАЗ ЖЫРЛАРЫ

Ұшып келем

Мезгілі еді нақ түстің
Күн құледі үстімде,
Ұшып келем «Аққұстың»
Қанатының үстінде!

Қөкте түбіт түткендей
Аппак бұлттар ауылы
Аунақшиды, өткендей
Үстінен көк дауылы.

Ақ бұлттардың ауылын
Қөктей өтіп мен келем,
Басқандай көк дауылын
Қөкейіме келді өлең.

Жатты Эльбрус бійі
Аяғымның астында,
Менен төмен иығы,
Ұштым одан астым да.

Қалды алдында көзімнің
Таудың талай бөктері,
Сонда өзімді сезіндім
Космонавтай көктегі.

Эльбрус

Қалт етпестен қалшиып,
От шашса да найзағай,
Эльбрус түр шанышылып,—
Тау көтерген найзадай!

Бұлтты тескен ашынса
Шыңы Эльбрус аулакта,
Шанышлар-ақ шанышылса,—
Атқан сондай садақ та!

Гагра

Аясын кең Абхаздың
Ашып теніз жарына,
Бұлт түндігін шат-құздың
Түрген таулы Гагра.

Қара теңіз заңғардың
Толқыны жар соғып бір,
Тас емшегін таулардың
Солқылдата сорып түр!

Алды теңіз, арты тау,
Қәрі қорған Гагра,
Әр тасында жатыр-ау!—
Заманғы аңыз жаңғыра...

Әлдиленіп ақ бұлтқа
Тербеледі тау басы,
Ұсап жанған жақұтқа
Жайнап-ақ түр миусы.

Гүлі құлте, бойы тік
Кипарисы, пальмасы,
Қөзді көрген үйитып
Өскен сұлу тұлғасы.

Алды теңіз, арты тау,
Неткен сұлу Гагра!
Көркіне енді япыр-ау,—
Не жетпейді тағы да?!

Қара теңіз заңғардың
Толқыны жар соғып бір,
Тас емшегін таулардың
Солқылдата сорып түр!

Карт қорған

Гаграның біп-биік
Көрдің бе ескі қорғанын,
Жарына сан оқ тиіп
Шежіре боп тұрғанын?..

Қезіндегі — Бестужев¹
Таудағы ескі қарт қорған,
Талай майдан кешкен жұрт
Ізі осында деп тұрған...

Бір кез грек, я түрік
Оқ атып үй жарына,
Бір жығылып, бір тұрып,
Не көрмеген Гагра?!

Құмырамен су алып
Жүрген сонда сан сұлу
Өткен шығар сұрланны;
Көріп талай жаншылу...

Ертегідей ескіріп,
Ол аңыз бол дабыра...
Ертеңгілік, кешкілік
Тұр бүгін шат Гагра.

Бұрыны мен, бүгінін,
Туар күнін ертеңгі,—
Құлағыңа құйып үн
Теңіз жыры шертеді...

Қара теңіз

Қара теңіз көсіліп
Жатса, көлбеп алдында,
Төбеңнен тік тесіліп
Қарайды еken тау мұнда.

Таудың биік оқ шыны
Бұлт қанатын игендей,
Екі иыққа топшылы
Қара бурка кигендей!—

Қарайды кеп тұксіп,
Қабак түйе биіктен,
Суға, тауға тіксініп
Отырмын көз тігіп мен.

¹ Бестужев-Марлинский

Бесігіне көк теңіз
Толқындарын бөлеген,
Теңізді жыр етсеңіз,
Мұның өзі көп өлең.

Бірде түптеп дем алып,
Соғып теңіз бүйірін,
Бірде тоқсан толғанып
Күп толқын үйірін,—

Қаптайды көк жойқыны
Маған қарай аққандай,
Бүкіл теңіз толқыны
Қөшіп келе жатқандай!..

Туғам мен де толқыннан,
Қөшсөң, көшіп кел, толқын!
Жүргіме бүлқынған
Өлең болып ен, толқын!

Теңіз толқындары

Толқындары теңіздің
Толқыны емес өзеннің,
Кетеді үзін ол тізгін
Алдында нақ көзіңің.

Тентек теңіз толқыны
Аспанға атса ақ жалын,
Мың бүктеліп толқыды,
Құшаққа ала жан-жағын!

Атылса ол тауға алыс,
Алатындағап шынды,
Шегініп кеп, жолбарыс
Секілді үске шапшиды!

Тау толқындар аптығып,
Жарды жебе сауады,
Қебігін аппак лақтырып,
Төсіце төге салады.

Атылса үске ұғасын,
Ақ көбік толқын соғылып,

Сонда бір, шіркін, шығасың
Ақ күміске шомылып!..

Толқындар бейне өмірдей
Ағады алға, жоқ тұрыс,
Арман не өмір лебіндей
Өлеңім шашса ақ күміс?!

Теңіздегі шағала

Айқара ашық теңізге
Үйде балкон есігі,
Соққан сонда ілездे
Ерке желдің есуі...

Сұраусыз-ақ енеді
Самал сері бөлмеме,
Сипап нәзік себеді
Жұпар исін қеудеме.

Жұлдыз ояу бұл тұнгі
Жоқ аспанның бұлты да,
Тәтті рахат ертеңгі
Жатыр едім үйқыда...

Шырқап жырдай үн қатты
Әлденеме бір шеттен,
Шырт үйқыдан оятты
Жатқан мені төсектен.

Қез тастасам қарсы ала
Толқын ұрған жағаға,
Келген екен жар сала,
Шаңқылдаш топ шағала...

Көк теңіздің үстінде
Толған аппақ шағала,
Ақ шағала үстіне
Құн шашқан от шұғыла!..

Теңіз беті көркейген
Шағала аппақ, толқын көк,
Суға түскен ертеңмен
Шұғыла тұр алтын бол.

Бұл сұлулық мың сыры
Қалды көзде көлендеп,
Суреттейтін осыны,—
Шіркін, сұлу өлең жок!

Кавказ қақпасы

Бейне аспанда бір сағым
Асқар тауы Абхаздың,
Ашты маған құшағын
Тас қақпасы Қавказдың.

Есігі үңгір тас екен
Бұрылмастай ат басы,
Дейтүғын нақ осы екен
Кәрі Қавказ қақпасы.

Бұл қақпадан өткен-ді
Бұғып талай қос ғашық,
Көрдім тасты өткелді,
Жауға жабық, досқа ашық.

Осы үңгірден басталды.
Кер тағы тас Қавказың,
Жамбастап жар тастарды
Шыңы бұлттан тапты өзін.

Екі жағы тар жолдың
Қаланған шың жар тастан,
Ұшар басы таулардың
Көктен барып айқасқан.

Сүйеді шың басын күн
Төсін ақ бұлт айқалап,
Жүргін талай ғасырдың
Тау тұр бейне арқалап...

Бәлкім, өлең жазған-ды
Жүріп мұнда Лермонтов,
Мені де тау қозғады,—
Жүректен жыр тербелтіп.

Осы шында өстің-ау,
Шіркін, сері грузин!

Астың — теңіз, үстің — тау,
Өмірің бір жыр өзен!..

Кыздың тамшы көз жасы

Кыз көзіне жас алар,
Қатты,
я тәтті минутта..,
Дірілдесін қос анар,
Жүргегін жаз үн қат та...

* * *

Рицаның жолында,
— «Анау, Шерба тауы!» — деп
Шал бір шыңның жонында
Сөйлем кетті,
қағып иек:

«Шербачидзе ордасы
Тұрған сонау үш таған,
Әйелдікке тауда осы
Он екі қыз ұстаған.

Кенже әйелін оңаша
Шың қорғанда бағыпты,
Көрікті екен тамаша,
Жылап көзі ағыпты...

Кенет бір тұн тас болып,
Сұлу семіп қалыпты,
Қара тасқа жас толып,
Тастан тамшы тамыпты...»

Жалт қарасам: көк тастан
Көз жасындай тамшы ағып,
Тұрды сырын ашпастан,
Тілсіз жартас томсарып!..

Ол бір бағы заманың
Өткен мұнды ізі де,
Әжімі ескі мұң-зардың
Қалыпты тас жүзінде...

Riça

Фажайып бір көл екен
Қавказдағы Рица!
Кім көріксіз дер екен,
Сұлулығын бір үқса?!

Қектен құлап құйылған
Көз жасындај Қазбектің,—
Тауға сырды ұғылған
Көлді көрмес іздел кім?

Шалмасын деп көзін күн,
Қиіп толқын жасылдан,
Көз әйнегін теңіздің
Секілді тау жасырған.

Суга кетіп, я асыл
Бір мұнды ару кезі кеп,
Көл дөңгелек жап-жасыл
Калған ба қыз көзі боп?..

Рица өзі қыз аты,
Мұнда алуан сыр жатыр,
Көл боп жеткен бізге аты,
Толқынында жыр жатыр...

Бірақ үқсас фажап тым,—
Көз алдында тұрғандай,
Есік көлін қазактың
Осында әкеп қойғандай!

Қавказ шыңын өрлесең,
Көл көркейткен шат-құзды,
Рицаны көрмесең,—
Көрдім деме Қавказды!

Kargi gogo¹

Қарги гого, қарги гого,
Қарама сен қадалып,
Қара көзің мірдің оғы,
Жүрме жанды жара қып!

¹ Қарги гого — грузинше жақсы қыз деген сөз.

Көріктенген кезің сенің,
Кім қызықпас өзіңе,
Мәлдір қара кезің сенің,—
Құралайдың қөзі ме?..

Карғи гого, көріктенген
Өзге қыздан басқасын,
Қара шашқа көрік берген
Бес тал күміс ақ шашың.

Көзіңнен жан от алатын
Көркейтіп тұр шаш сені,
Анико деп аталатын
Атың қандай жақсы еді?!?

О, Анико!— карғи гого,
Ұзын қара кірпігін,
Карғи гого, көрдім неге,
Кірпігің от бүркуін?..

Көз қығын қадағаның
Қазір маған керек пе,
Неге көзді кеш қададың,
Оғыңды атып жүрекке?

Сен грузин сұлуысын,
Мен қазактың ұлымын,
Жаралсаң да сую үшін,
Қадама көз қығын?!

Теңіз жағасында

Отырсан қек теңіздің жағасында,
Қаласың қызыққа бір қанаңың да;
Қыз қуып суда жүзген жігіттерді,
Мәз-майрам мәлдір толқын аясында.

Қыздардың күнге күйген ақ білегі,
Құлаштал қек толқынды қақ бөледі,
Қыз сұңгіп кетсе суға, жігіт-дағы
Шыққаның сұңгіп бірге бақ біледі.

Тасқынды бүгін теңіз кәрінде екен,
Жүзгенді аршыннатпас арынды екен!

Шалқалап жұзген сонау Элико ма,
Жете алмай қалған біздің Қәрім бе екен?

Ойлап қыз жүзіп ұзақ алқынбасын,
Жайды да көк толқынға алтын шашын,
Ілеңде сылаң етіп сұлу бір кез
Ойнақтап шықты суға шарпылғасын.

Аспанның көшкен түйдек ақ бұлтындаі
Көк толқын ақ қөбігін атты тынбай,
Жағада қоян бүйрек жатты тастар,—
Әжемнің шиге жайған ақ құртындаі.

Қыздар көп қышиша белді, күмбез төсті,
Назданып паң денесін күнге тосты,
Елестеп шіркін жастық кетті ме әлде,
Қөрмегір, көзім соған неге түсті?!

Алтын көз

Тепсініп толқындарды толқын қағып,
Тенселіп теңіз беті тұр толғанып,
Мартеннің қазанында балқып ағып
Қайнаған көк құрыштай бүркүл қағып!

Толқындар жарға шашып ақ моншағын,
Құткен кез кештің күрең от құшашын,—
Ал қызыл Алматының апортындаі,—
Мен көрдім, өртеніп күн батқан шағын:

Аспанның күні ақ жалын оттай шалқып,
Қып-қызыл кешкі арайға нарттай балқып,
Дөңгелек, көктің бейне,— алтын көзі
Ағып көп көк теңізге кетті батып.

Қыя балдағы

Көк теңізде шомылған
Тұнде жұлдыз, күндіз қыз,
Сымбатына сұлу жан
Қарай суда жүрміз біз.

Кезімде бір үңілген
Көз отымен су сүзіш,

Жатқан теңіз түбінен
Таптым алтын бір жүзік.

Суға батып жоғалған
Қай сұлудың балдағы
Болды екен?— деп, таңқалған
Тұрдым ойда мен-дағы.

Бұл жүзікті киді екен
Қай сұлудың саусағы?
Қай жігіт сыйға берді екен,—
Ауып қызға аңсары?..

Су түбіне жоғалған
Қыз балдағын іздер ме?
Жоғалғанын таба алған
Не сыйлар ед біздерге?!

Жүрсе қыздар аулақта:
— Бейқам болма, қалаулым!—
Балдағыңды жоғалтпа,
Дер едім мен,— аяулым!..

Жер екен

Абхазия гүл бағы
Бұлбұл сайрап жер екен,
Көк бұлты да таудағы
Көк теңіздің лебі екен.

Жырдай көңіл есіліп
Жайрандайтын жер екен,
Қыз бен жігіт қосылып
Сайрандайтын жер екен.

Қара теңіз жиегі
Жақын тұрар жер екен,
Жырмен туған жүргегі
Ақын тұрар жер екен!

Қош бол, теңіз

Қош бол, енді көргенше,
Қагала толқын көк теңіз!

Қайта оралып келгенше,—
Бізді ұмытып кетпеңіз!

Саған құшақ мен аштым,
Сен де сүйдін құшақтап,
Толқыныңа жыр шаштым,
Кейде өзіңе ұсап қап!

О, көк теңіз,
көк теңіз!
Қараса көз қимастай,
Толқындарың көп теңіз,—
Бір Кавказға сыймастай.

Еліме алып кетер ем,
Құшағыма сыймайсың,
Алматыма төтеден
Неге толқын құймайсың?!

Қарлы Алатау басына
Бұлт ұшады таласып,
Сен келсең бір қасына
Жатар едің жарасып!

Шыңы күміс тауыма
Келсең көшіп,
көк теңіз,
Қөркінді еркін тағы да
Қөтерер ек көкке біз.

Бәлкім, бір кез келерсін,
Келмес саған тау көшіп!
Мүмкін,
тізгін берерсің
Елге ержеткен таңда өсіп.

Қош бол, енді көргенше,
Қөгала толқын, көк теңіз!
Қайта оралып келгенше,
Бізді ұмытып кетпеңіз!

ЖЫР ҚӨМЕЙ

Жыр көмей, жез тандайлы, қоңыраулы
Сырнайдай сыңырлата қоңыр әнді
Тойда ақын, ұлан асыр, шырқамас па,
Айқара ашып тастап омырауды!

Айбарлы аймағымды ай аймалаған,
Тіл — тіл ме, бүгінгі күн сайрамаған?!
Шыңына жарты ғасыр шығып қазак,
Тұрғанда,— өлең бе — өлең самғамаған?!

Кешегі көгі тамшы тамдырмаған,
Кеудесі кеуіп далам тандырлаған,
Көз салсан жайнап бүгін жазирадай,
Күні жоқ ел мейірін қандырмаған.

Жас қала қырда туған темір отты
Теміртау домнасынан кереметті,
Балқытып көк болаттан өзен құйса,
Тың далам төкті дәнді меруертті.

Мыңғырған малға сыймай тау арасы,
Қаптатып қойды шопан кәриясы,
Сарайын сауыншының күмбірлеткен,—
Сорғалап сүттің аппақ дариясы!

Адамы жұлдызға көз кезегендей,
Айдарлы гүлге қырды безегендей,
Жарқырап сұынан от, тауынан құт,
Өлкемнің болып кетті өзі өлендей.

Мақтанам, менің туған аймағымнан,
Жер шарын айналып кеп таңқалдырған
Космосқа Гагарин де үшқан біздің
Қазактың кең қырынан Байқоңырдан!

Құлпырды кенді далам, гүлді далам,
Жас өсіп, кәрі қунап, күлді анам,
Арнаймын, Отаныма, ағыл-тегіл
Лениннің өзі берген жырды маған.

АҚЫН ҚӨЗІ ҚАДАЛСА

Алатаудан жел соқты таң сәрі еді,
 Сол самалды жаным бір аңсап еді,
 Қартаймасқа жааралған жаны сұлу
 Жүрек тәтті жел лебін тамсар еді,
 Қызыққаннан тау көркін қанша жұтса,
 Сұлулығын қай ғашық тауысар еді!..

Қекпен жалғыз сырласқан тау сері еді,
 Оған сүр бұлт тамшысын сәл себеді,
 Тау қойнында сыңсыған қыз қарағай
 Секілді бір сексен қыз сәукелелі,
 Ақын қөзі қадалса тау шынына,
 Оның-дағы болған-ды сан себебі!..

ҚАҚСА БҰЛБҰЛ ТАҢДАЙЫН

Дала шешіп ақ тонын
 Тау бүйірі бу атып,
 Бұлақ толқын атқанын
 Қөрсөн шыңдан құлатып,—

Тас емшегін бұлт еміп
 Керілер кербез Алатау,
 Тұргандай-ақ тіркеліп
 Төбесі күміс ақ отау.

Алма бағы Алматы
 Арайлана тұрса бір,
 Ақ көбелек қанаты
 Секілді әсем жарса гүл,—

Жаздың әнші қонағы
 Қақса бұлбұл таңдайын,
 Қекейіме қонады,
 Мениң де, тәтті талай үн!..

АЛМАТАЫ ТҮНІ

Қөрсе көзің тоя ма
 Алматыда түн қызық,
 Тұргандай сәл ауада
 Бір ғажайып үн жүзіп!..

Сымдай тартқан арыкта
Сыңғыр-сыңғыр су күліп,
Сыйласқан бір қалыпта
Сұлулары сырды ұғып...

Жан рақат тапқандай
Тұнгі ауада тамылжып,
Көшіп бара жатқандай
Көз ұшында тау жылжып...

Жапырағына жұптаған,
Жұпар ауа жұттырып,
Ақ қайыңдар ұйыктаған
Аяғынан тік тұрып...

1961

БИІКТІҢ ТҰБІ ТӨМЕНДЕ

Мен, биіктен төменге
Көз тіксем жай шарқ ұрмай,
Биіктің тұбі төменде
Дегім келед алтындей.

Биік те, көркем көремін
Алатаудың шыңдарын,
Одан да көркем дер едім
Қаланың тұнгі шамдарын.

Қарасаң тұнде өздерің
Басынан биік шың-құздың.—
Көресің алтын көздерің
Төменде жанған жұлдыздың...

Алатаудан далама
Көз жіберсем жақсы-ақ тым,
Алматыдай қалама
Алтын шашып тастанпын!

Мен биіктен төменге
Көз тіксем жай шарқ ұрмай,
Биіктің тұбі төменде
Дегім келед алтындей.

ЖАТАР ЕДІМ ТЫНЫСТАП

Тау төрінде тыныштап
Бойға ауасын сіңіріп,
Жатыр едім тыныстал,
Түн самалын сіміріп,

Жатыр едім албырап,
Тәтті үйқыға тербеліп,
Құлағыма, ал — бірақ
Сылдыры-сылдыр үн келіп,
Көз үйқыдан оянып,
Сергек сезім елеңдей,

Қосылып бір толғанып
Қыздар салған өлеңдей —

Жалт қарасам жақын кеп
Толқын көшіп бір дүрмек,
Кеудедегі ақынның
Өлеңіндей күмбірлеп

Өрден аңсап тәменді
Таудың мөлдір бұлағы
Жыр шеріте жөнелді
Гүл бағына қырдағы...

Кен далама гүмбірлей
Менің-дағы өлеңім,
Сол бұлақша дүрілдей
Жатса екен тез дер едім.

СУРЕТШІ ҚҰЗ

Бұлтты құз, буалдыр құз манаураған,
Аулакта әлдекімдер аң аулаған,
Бұтақтан желге үзілген жапырақтар
Астында аягымның сан аунаған...

Түн суып, жұлдыз сұңғіп таң қойнына,
Кіреуке қырау қонып тал бойына,
Сәскеде әлсін-әлсін әлдиленіп,
Ақ тұман оралады тау мойнына.

Аударсам жанарымды таудан ойға:
Безентін бау-бақшаны мың бояуга,
Ғажайып суретші күз салған өрнек
Ұқсайды жерге көрме орнағанға.

Қыз лебі алмалы бак алаңынан
Қып-қызыл алманы үзіп сабағынан
Жинаса — күздің қызыл маржандарын,
Алатай бұлт ойнатқан қабағынан!

Сұргылт күз, сылбыр жаңбыр
жауатындай,
Сарғайып терек басы сары алтында,—
Сары ала жапырақтары түр салбырап,—
Таранған тоты құстың қанатында...

Қыр бейне бұлтты күзде түксіз кілем,
Мөп-мөлдір көлдері де мұлтсіз дер ем,
Көрікті күз бояуын дәл түсірер,—
Келеді жазғым ылғи бұлтсыз өлең!

ӨМІРДІҢ ТАЛАЙ ҚЫРЫ БАР

Өмірдің талай қыры бар,
Өмірдің талай сыры бар,
Қуаныш пен қайғының
Өзіне тән жыры бар.

Жаздың қызыл гүлі бар,
Гүлдің де солар құні бар,
Гүл солғанын күз ұғар,
Әр мезгілдің сыры бар...

Күздің де келер қысы бар,
Қыстың да аяз күші бар,
Қөктем туса қыс қашып,
Бас иіп, қол кусырап.

Өмір барда — өну бар,
Туу барда — өлім бар,
Адам өлмес болса екен,
Ажалда мәңгі кегім бар!

Кезімен ажал жеткені
Өкініш емес, тек мені
Өкінеді адамның
Мезгілсіз өліп кеткені...

1961

АҚЫН АЖАЛЫ

(*Ақын Жұмабалиді еске түсіру*)

Қағып ажал жолыңнан
Ашты-дағы араның!
Қайран ақын!— қолыңнан
Тұсті ұшып қаламың!..

Енді қайтып, қаламды
Ұстамайды саусағын,
Алда талай аяулы
Дидарыңды аңсарым.

Рахымсыз қатты ажал,
Нең бар еді ақында?
Лебің сүйк қатты ажал,
Күндеңенің ақын ба?

Қетпей ажал тау-тасқа,
Нең бар еді ақында?
Ажал түгіл, науқасқа
Қиман ақын атын да!

Қадап көзді өмірге
Салып кеттің, ақынным,
Арманыңды қабірге
Алып кеттің ақырын...

Баса тұрмай жер бетін
Нағып кеттің, ақынным?
Мұң мен жүрек бір шетін
Шалып кеттің, жарқынным!..

1961

ЕРТЕҢІМ

Атқан таңның жүзді елім
Арайына арналы
Алды бақыт ізгі елім,
Алақанда арманы.

Алатаудың шыңынан
Айға қолын сермеген,
Аймағымнан сыр ұғам,
Алға өмірі өрлеген!

Сәулеттене үрпағым
Самғай өсті сатылап,
Серпіл қанат тұр тағы,
Сатылардан сатыны ап.

Бұған кепіл — жол сызған
Болашаққа батыл кеп,—
Жарығырақ жүлдышдан —
Партиялық документ.

Партиямыз жаңа бір
Сызды жолды тағы алға,
Көрем содан жаңа өмір
Біздің күллі адамға.

Сол адамның бірі өзім,
Ертеңгі атар таңыма
Жедел жетер тұр кезім,
Міндегің қанша тағы да!

Сонда менің сыбагам
Тегін тағам, жатар үй,
Бүгінгідей сұраман
Ешкімнен де пәтер үй!

Ол үшін керек күшті еңбек,
Ол үшін керек аянбау,
Ол өзі көктен түсер деп,
Болмайды бізге аялдау.

Ол үшін қажет ұжымдық,
Ол үшін қажет ақыл-ой,